

А. Ф. Степанюк, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, завідувач відділом дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

К. А. Автухов, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

О. В. Гальцова, кандидат юридичних наук, викладачка кафедри права Національної безпеки та правової роботи Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, наукова співробітниця Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

М. Ю. Кутєпов, кандидат юридичних наук, науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

О. В. Лисодєд, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

І. С. Яковець, доктор юридичних наук, старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ПРАКТИКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

У період з першого кварталу 2017 р. по четвертий квартал 2021 р. науковці сектору дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства здійснювали наукові розвідки різноманітних ас-

пектів проблем кримінально-виконавчого права в межах виконання фундаментальної теми «Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його

застосування». Дослідження проводилось за двома напрямками: 1) удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України щодо гуманізації умов відбування покарання засудженими та забезпечення їх ресоціалізації; 2) соціальна адаптація та імплементація міжнародних стандартів поведінки із засудженими та дотримання їх прав у законодавство України.

Мета наукового дослідження полягала у розробці ефективної системи кримінально-виконавчого законодавства, що відповідатиме вимогам міжнародних актів і завданням, котрі постають перед системою органів та установ виконання покарань, а так само політиці у сфері виконання кримінальних покарань.

Для досягнення цієї мети потрібно було вирішити такі завдання:

- з'ясувати історичні витоки сучасних проблем кримінально-виконавчого права;
- висвітлити теоретичні аспекти реформування кримінально-виконавчої служби;
- визначити окремі особливості впровадження пробації в Україні на сучасному етапі;
- проаналізувати проблеми виконання окремих видів кримінальних покарань та запровадження нових видів кримінальних покарань;
- охарактеризувати права засуджених під час відбування покарань з тим, щоб визначити проблеми їх реалізації та шляхи вирішення;
- дослідити проблеми виправлення та ресоціалізації засуджених до позбавлення волі;
- розробити пропозиції щодо удосконалення кримінально-виконавчого законодавства.

Актуальність проведеної роботи зумовлена необхідністю пошуків шляхів для найбільш оптимального законодавчого регулювання діяльності органів та установ виконання покарань, поліпшення умов тримання засуджених, що є можливим через втілення у кримінально-виконавче законодавство рекомендацій, які містяться у міжнародних стандартах стосовно поведінки із засудженими. Те, що науковці сектору обрали правильний шлях, підтверджується тим, що 24 березня 2021 р. Указом Президента України була затверджена Національна стратегія у сфері прав людини, яка передбачила таке завдання, що потрібно вирішити: приведення умов тримання осіб під вартою у відповідність до міжнародних стандартів (Мінімальні стандартні правила щодо поведінки із в'язнями, схвалені резолюціями Економічної

і Соціальної Ради ООН № 663 СІ (XXIV) від 31 липня 1957 р. та № 2076 (LXII) від 13 травня 1977 р. До того ж актуальність дослідження процесуальних аспектів доктрини кримінально-виконавчого права зумовлена необхідністю забезпечення повноцінної охорони прав і свобод громадян, створенням дієвого механізму їх реалізації.

Наукова новизна знайшла свій прояв у відповідній аргументації пропозицій стосовно зміни вектору політики у сфері застосування покарань, а саме у тому, що з урахуванням міжнародної практики та статистики реального застосування покарань в Україні необхідно відмовитись від існуючої 12-щабельної «драбини покарань» з тим, щоб як покарання застосовувались лише штраф і тюремне ув'язнення, а як альтернатива покаранням – пробація.

Внепрое у науці кримінально-виконавчого права досліджені історичні витоки сучасних проблем кримінально-виконавчого права.

- наведена додаткова аргументація щодо необхідності відмови від утримання засуджених у колоніях на користь тюремного ув'язнення;
- доведено, що режим позбавлення волі не повинен бути уособленням кари, обмежень прав і страждань позбавлених волі, а має бути програмою заходів, спрямованих на полегшення реінтеграції після звільнення;
- з'ясовано, що класифікація і розподіл засуджених не співпадають за своїм змістом;
- рекомендовано класифікацію засуджених здійснювати через запровадження методики оцінки ризиків учинення нового правопорушення;
- показано, що рівні безпеки в'язниць, насамперед залежать від показників фізичної безпеки, фортифікаційної складової їх просторової структури;
- характеристика кримінально-виконавчого законодавства як такого, що регулює процедуру виконання-відбування покарань, дозволила відстоювати точку зору, що процесуальні норми не повинні самостійно, додатково до норм матеріального кримінального права, передбачати обмеження прав і одночасно покладати обов'язки, які не входять до змісту покарань.

Багатоплановість проведеного дослідження зумовила необхідність використання насамперед системного підходу, що полягає в дослідженні проблем кримінально-виконавчого права як цілісної множини елементів кримінально-виконавчої сис-

теми в сукупності відношень і зв'язків між ними, а так само у дослідженні генези цієї системи та її меж.

Під час дослідження сучасних проблем кримінально-виконавчого права виникла необхідність з'ясувати питання становлення і змін основних його інститутів, установити причинно-наслідкові зв'язки між сьогоденням кримінально-виконавчої системи і її минулим, що зумовило використання історичного методу, який сприяв вивченню виникнення, формування та розвитку основних інститутів кримінально-виконавчого права (у подальшому – КВП) у їх хронологічній послідовності. Як видається, під час проведеного дослідження завдяки використанню історичного методу вдалося досягти поглибленого розуміння суті проблем кримінально-виконавчого права, що надало можливість сформулювати більш обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства. Одночасно застосування порівняльно-правового методу дозволило дійти висновку про нагальну необхідність імплементації міжнародних стандартів поведження із засудженими та дотримання їх прав у законодавстві України, у результаті чого було запропоновано кілька проєктів законів, спрямованих на вдосконалення окремих норм кримінально-виконавчого законодавства під кутом зору необхідності приведення його у відповідність до Європейських в'язничних правил і Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй стосовно поведження з ув'язненими (Правилами Нельсона Мандели). Порівняльно-правовий метод також надав можливість виявити спільне й відмінне у правовому регулюванні пробації в Україні та в інших державах, пізнати різні ступені розвитку цього правового феномену, порівняти норми вітчизняного законодавства з рекомендаціями Правил Ради Європи про пробацію.

Основні положення, висновки та пропозиції за результатами проведеного дослідження відображені у науковій продукції, що вийшла друком за роки роботи над фундаментальною темою. Так, науковці сектору за звітний період були співавторами 4-х монографій, 2-х енциклопедій, 1-го підручника, 3-х науково-практичних посібників, 5-ти навчальних посібників, 1-го коментаря, надрукували 44 наукові статті та 113 тез наукових повідомлень. За п'ять років обсяг друкованої продукції склав близько 127 друкованих аркушів. За власною ініціативою

дослідники проблем кримінально-виконавчого законодавства розробили і запропонували Верховній Раді України 14 законопроектів із пропозиціями внесення змін і доповнень до чинного кримінально-виконавчого законодавства.

Аналіз багаточисельних концепцій реформування кримінально-виконавчої системи, які були розроблені за роки незалежності України, показав неспроможність досягти оголошених ними цілей. У цьому зв'язку виникла необхідність висвітлення теоретичних питань удосконалення кримінально-виконавчого законодавства з позицій історичного ревізіонізму, який, як відомо, вимагає перегляду принципів та положень якої-небудь теорії, концепції, вчення. Цей перегляд показав недолугість, тобто слабкість зусиль покращити стан справ у сфері виконання покарань на підвалинах органів та установ виконання покарань, які дісталися у спадок від радянської виправно-трудова системи. На наш погляд, відповідь на запитання, як знайти вихід із того глухого кута, в який привела вітчизняна політика у сфері виконання покарань і пробації, можна знайти у запропонованих міжнародною спільнотою стандартах поведження із засудженими. Лише шляхом імплементації міжнародних норм-рекомендацій у кримінально-виконавче законодавство і в діяльність органів та установ виконання покарань можливо звільнити кримінально-виконавчу систему від пут радянського минулого і наблизити до сучасних цивілізаційних уявлень про те, в яких умовах мають перебувати засуджені і як необхідно з ними поводитись. Як видається, в сучасній Україні настав час відмовитись від позбавлення волі як виду покарань, історично запровадженого ще у 1920 р. Тимчасовою інструкцією НКЮ про позбавлення волі як міру покарання і порядок виконання такого у виправних колоніях, оскільки це є рудиментом радянського минулого. Замість позбавлення волі як витвору радянської влади, необхідно застосовувати тюремне ув'язнення, яке має відбуватись у сучасних в'язницях, де на місце виконання-відбування покарання має прийти поведження з ув'язненими, як того вимагають Європейські тюремні правила (2006 р.), спрямоване на надання їм допомоги, що наповнюється піклуванням і турботою про членів суспільства, які опинились у скрутних життєвих обставинах. Такий підхід, зокрема, призвів до корінного перегляду концепції функціонального призначення виправних колоній на користь пропозиції

запровадження, тюремного ув'язнення з відбуванням його у в'язницях, замість позбавлення волі.

Разом із тим проведено дослідження, що спрямовувалося на удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України щодо гуманізації умов відбування покарання засудженими та забезпечення їх ресоціалізації, ґрунтувалося не лише на знанні та розумінні міжнародних стандартів, а й враховувало зарубіжний досвід і кращі практики поводження із засудженими. Саме тому досліджувалися основні етапи реформування системи виконання кримінальних покарань і запровадження покарань, альтернативних позбавленню волі, та громадських санкцій у Латвії, а саме: 1) створення у 1994 р. тюрем та введення у них прогресивної системи виконання покарання у виді позбавленні волі; 2) введення нового виду покарання – примусових робіт (у 1999 р.); 3) введення нового примусового заходу – громадських робіт для неповнолітніх (у 2002 р.); 4) створення служби пробачії (у 2003 р.); 5) введення додаткового покарання – нагляду пробачії (у 2011 р.); 6) введення електронного нагляду за особами, які можуть бути умовно-достроково звільнені від покарання (у 2014 р.); 7) поступове закриття колоній радянського зразка та будівництво нових сучасних тюрем.

Була проаналізована структура Державної служби пробачії Латвії та механізм реалізації дев'яти основних функцій служби відповідно до Закону Латвії «Про Державну службу пробачії» від 18 грудня 2003 р.: 1) надання звіту про оцінку клієнта пробачії; 2) розробка програм пробачії та реалізація ліцензійних програм; 3) виконання кримінального покарання у виді примусових робіт; 4) виконання примусового заходу виховного характеру – громадських робіт; 5) організація та проведення процесу посередництва у кримінальних провадженнях та у справах щодо застосування примусових заходів виховного характеру до дітей, а також чотири наглядові функції: 6) нагляд за умовно звільненими від кримінальної відповідальності з іспитовим строком; 7) нагляд за умовно засудженими з іспитовим строком; 8) нагляд за умовно-достроково звільненими від покарання виконання; 9) нагляд пробачії. Розглядалися повноваження співробітників Державної служби пробачії Латвії, які надані їм для виконання вказаних функцій, та обов'язки засуджених.

Для порівняння були проаналізовані подібні процеси в Україні: 1) прийняття нового Криміналь-

ного кодексу України (2001 р.) та введення нових видів кримінальних покарань; 2) прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України (2003 р.) та встановлення нової системи органів і установ виконання покарань; 3) прийняття Закону України «Про пробачію» (2015 р.) та створення органів пробачії; 4) запровадження в Україні електронного моніторингу, скасування таких видів кримінальних покарань, як обмеження волі та арешт, запровадження нового виду кримінального покарання – пробачійного нагляду; 5) оптимізація діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань; 6) розпродаж установ виконання покарань.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що у Латвії створені правове поле та механізм реалізації як покарань, альтернативних позбавленню волі, так і заходів, альтернативних покаранню (громадських санкцій), та здійснюються інші заходи, спрямовані на виконання рекомендацій Ради Європи СМ/Rec (1999)22 державам-членам стосовно переповненості в'язниць і зростання кількості ув'язнених, СМ/Rec (2010)1 державам-членам про Правила Ради Європи про пробачію, СМ/Rec (2014)4 державам-членам стосовно електронного моніторингу, СМ/Rec (2017)3 державам-членам про Європейські правила щодо громадських санкцій та заходів. Латвія постійно і цілеспрямовано здійснює заходи, спрямовані на імплементацію найкращих європейських стандартів поводження із правопорушниками у національне законодавство. Україна ж значно відстає у цих процесах від Латвії.

Одночасно у ході роботи над темою висвітлювався процес еволюції такого виду кримінального покарання, як обмеження волі на теренах пострадянського простору, зокрема, в Російській Федерації і Республіці Казахстан. Пильна увага приділялась застосуванню обмеження волі в Україні. Був зроблений висновок, що обмеження волі не стало новим видом покарання, альтернативним позбавленню волі, так як порядок його виконання, передбачений у КВК України та підзаконних нормативно-правових актах, перетворив його у полегшений варіант позбавлення волі. У зв'язку з цим була підтримана пропозиція Міністерства юстиції України щодо скасування обмеження волі як виду кримінального покарання і введення, замість нього, нового виду кримінального покарання – пробачійного нагляду. У науковців сектору також знайшла

свою підтримку і пропозиція Міністерства юстиції України щодо скасування покарання у виді арешту, оскільки при проведенні дослідження з'ясувалися проблеми застосування цього виду покарання.

Дослідження сучасних проблем кримінально-виконавчого законодавства здійснювалось паралельно з роботою над проектом нового Кримінального кодексу України. Тому були підтримані пропозиції розробників проекту щодо скорочення кількості кримінальних покарань та можливості застосування пробачійного арешту як виду стягнення за проступки.

Проведене дослідження дозволило охарактеризувати окремі права засуджених під час відбування покарань з тим, щоб визначити проблеми їх реалізації та шляхи вирішення. Насамперед це стосується права засуджених на життя. У зв'язку з цим були проаналізовані міжнародні акти у сфері захисту прав людини та національне законодавство, які виходять із того, що життя людини визнається найбільш цінним з усіх її фундаментальних прав.

Також аналізувалися точки зору науковців щодо поняття та змісту права на життя. У результаті був зроблений висновок, що нормативне закріплення права людини на життя є недостатнім, хоча й необхідним заходом будь-якої демократичної та правової держави. Обов'язком держави є створення необхідних і достатніх умов, які б гарантували збереження права на життя людини, у тому числі й під час відбування покарань, а також розробка та реалізація дієвого механізму з боку держави у разі порушення цього права. Була проаналізована можливість позбавлення права на життя у разі втечі особи, позбавленої волі. Був зроблений висновок, що оскільки в Україні не можна позбавляти життя навіть за більш тяжкі злочини, ніж втеча з місць позбавлення волі, то застосування вогнепальної зброї на ураження є порушенням засудженого права на життя. Хоча прагнення особи, позбавленої волі, втекти на волю є протизаконним, однак прагнення бути вільним – це природне право людини. Сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України щодо захисту права засудженого на життя.

Дослідниками зверталася увага на те, що особа, яка засуджена до позбавлення волі, не позбавляється прав та свобод людини, зокрема й сімейних, оскільки право людини на сім'ю та відносини, пов'язані з реалізацією сімейних прав, мають

неабияке значення не лише для людини, а й для держави та суспільства. У цьому контексті були проаналізовані міжнародні документи у сфері захисту прав людини та національне законодавство, а також міжнародні стандарти поведінки із засудженими, які наголошують на значущості сім'ї та сімейних відносин у житті будь-якої особи, в тому числі й засудженої до позбавлення волі. Тому вони підлягають всебічній охороні та дотриманню з боку держави. Зверталася увага на основні види порушень прав засуджених та осіб, взятих під варту у сфері сімейного життя в Україні, що містяться у рішеннях ЄСПЛ. Були розроблені, зокрема, пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства щодо поваги права засудженого на сім'ю.

У ході проведеного дослідження були підняті окремі питання щодо права на освіту засуджених до позбавлення волі та деякі складнощі в її реалізації. Отримання освіти засудженими є одним із важливих чинників їх ресоціалізації та адаптації, оскільки це надає таким особам шанс заповнити прогалини у знаннях, полегшує їхню інтеграцію у життя суспільства, знижує ймовірність у майбутньому вчинити нові злочини, підвищує шанс на працевлаштування, допомагає засвоїти навички та вміння, які необхідні для успішного повернення до життя на волі.

Стосовно права засуджених на освіту були проаналізовані міжнародні акти у сфері захисту прав людини та міжнародні стандарти поведінки із засудженими стосовно права засуджених на освіту. Вивчалися точки зору фахівців, як впливає процес отримання освіти на засуджених до позбавлення волі та яке значення має освіта у виправленні та ресоціалізації останніх.

Був зроблений висновок, що можливість отримати вищу освіту засудженими значно ускладнена як через прогалини у чинному законодавстві, так і через неналежне фінансове забезпечення отримання освіти засудженими з боку держави. З урахуванням цього сформульовано пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства, що дозволить засудженим особам реалізувати їх права на освіту.

Науковці сектору виходили з того, що забезпечення безпеки засуджених та працівників установ виконання покарань є однією з основних складових національної безпеки. У публікаціях останніх двох років звертали увагу на потенційні загрози, що наражають на небезпеку здоров'я і життя засуджених

осіб та персоналу установ виконання покарань (зокрема, йдеться про інфекційні чи вірусні хвороби, що набувають характеру пандемії). Зроблено акцент, що особи, які відбувають покарання, та персонал установ виконання покарань є найбільш уразливими категоріями до зараження, оскільки УВП є місцями великого скупчення людей. До того ж значна кількість засуджених мають низку супутніх захворювань, зокрема, тяжкі інфекційні та невиліковні хвороби, туберкульоз, гепатит, ВІЛ-інфекція та ін. Тому були проаналізовані зміст понять «безпека засуджених» та «безпека персоналу установ виконання покарань». При цьому зверталася увага на заходи, які вживає держава для збереження життя та здоров'я і засуджених, і персоналу установ виконання покарань під час пандемії. Запропоновані зміни та доповнення спрямовуються на вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства щодо гарантування безпеки засуджених та персоналу установ виконання покарань під час пандемії.

Одночасно досліджувався вплив персоналу установ виконання покарань при здійсненні ними своєї професійної (службової) діяльності на засуджених до позбавлення волі, оскільки останні є особливо вразливими внаслідок їх ізоляції від суспільства. Розглядалися позитивні та негативні аспекти такого впливу персоналу установ виконання покарань на засуджених, а також чинники, що їх зумовлюють. Було доведено, що позитивний вплив персоналу на засуджених та сукупність інших чинників створює відповідні умови для їх успішного виправлення та ресоціалізації, а також виконує превентивну функцію – запобігання вчиненню нових злочинів.

Проведене дослідження показало можливість і необхідність імплементації міжнародних стандартів щодо поводження із засудженими та дотримання їх прав до законодавства України. Відповідні висновки з цієї проблеми були зафіксовані у тезах наукових повідомлень і статтях, присвячених класифікації засуджених. Аналіз міжнародних стандартів у сфері поводження з ув'язненими показав, що необхідно проводити розмежування між класифікацією ув'язнених, яка ґрунтується на оцінці індивідуальних ризиків, та їх подальшим розподілом. Звертали увага, що в Україні застосовуються запроваджені ще за радянських часів формальні, негнучкі критерії класифікації – тяжкість вчиненого злочину. Тому зроблений висновок, що

сформульоване наукою кримінально-виконавчого права розуміння класифікації позбавлених волі як розподілу їх по виправних колоніях залежно від статичних критеріїв (вік, стать, тяжкість вчиненого злочину) не відповідає уявленню про класифікацію з позиції Мінімальних стандартних правил стосовно поводження з ув'язненими. Розроблений наукою кримінально-виконавчого права теоретичний конструкт стосовно класифікації позбавлених волі за міжнародними документами не є класифікацією, а дає лише уявлення про розподіл позбавлених волі по виправних колоніях. Отже, класифікація і розподіл ув'язнених – це різні речі.

Традиційно, як це характерно для кримінально-виконавчого права, аналізувалися наукові погляди на виправлення і ресоціалізацію засуджених. Зверталася увага на те, що термін «ресоціалізація» вживається у кримінології, соціології, психології та інших гуманітарних науках. Він об'єктивно пов'язаний із поняттям «соціалізація». Проаналізовано науковий доробок провідних учених у галузі кримінально-виконавчого права з цих питань. Доведено, що ресоціалізація є певним двобічним процесом, який, з одного боку, руйнує старі антигуманні, незаконні звички, а з другого боку, сприяє виробленню нових соціально спрямованих звичок, поліпшенню життя особи та включенню її в нормальне соціальне життя. Розкрито особливості соціально-педагогічних технологій, які слугують основою ресоціалізації засудженого на різних етапах відбування кримінального покарання в кримінально-виконавчих установах, а також визначено етапи ресоціалізації, розкрито їх зміст (сутність). Були досліджені етапи процесу ресоціалізації: пенітенціарний (під час відбування покарання) і постпенітенціарний (після звільнення засудженого від відбування покарання) та їх зміст. Установлено, що основною метою соціальної реабілітації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, є відновлення в особистості суспільно корисних зв'язків, навичок, звичок, кваліфікації та її пристосування до життя в суспільстві.

Окремо було досліджено проблему виправлення та ресоціалізації засуджених жінок, які відбувають покарання в установах виконання покарань. При цьому зверталася увага на низький рівень соціально-гігієнічних та санітарних умов, погане харчування та неякісне медичне обслуговування в установах виконання покарань, що не сприяє виправленню засуджених. Наголошується,

що подальша доля засуджених жінок та доля інших членів суспільства, зокрема, їх соціальна безпека, залежить від їх пристосування до нових соціальних умов та засвоєння відповідних цінностей, норм, правил поведінки життя. Визначено основні проблеми кримінально-виконавчого законодавства та умов відбування позбавлення волі жінками та пропонуються шляхи їх вдосконалення і поліпшення.

Підкреслено, що після відбування покарання засуджені жінки майже не можуть відновитися як особистості в суспільстві, оскільки спостерігаються негативні зміни в їх особистості, а також істотно погіршується стан їхнього здоров'я. Особливо наголошено на втраті жінками сім'ї, зв'язків із дітьми та роботи, внаслідок чого їм немає куди повертатися після відбуття покарання. Доведено, що чим більшим є вік засудженої жінки, тим важче проходить її реабілітація, оскільки гостріше відчувається втрата особистісних перспектив, змінюються соціальні функції, звички, реакції на різні конфліктні ситуації. Підкреслено особливу роль, значущість та необхідність надання поступової допомоги жінкам, звільненим із місць позбавлення волі.

У кількох публікаціях було розглянуто умови праці та порядок залучення до неї засуджених осіб. Окреслено проблемні питання праці засуджених до позбавлення волі. Наголошується на необхідності забезпечення державою належного матеріального та фінансового стану установ виконання покарань та можливості вибору засудженими бажаної сфери діяльності відповідно до їх спеціальності і побажань, гідного рівня оплати праці та створення необхідних умов шляхом внесення змін до чинного законодавства. Робиться висновок, що запропоновані зміни сприятимуть позитивному ставленню засудженого до праці, власному бажанню займатися нею, щоб повернутись до суспільства повноцінним її членом.

Робота над фундаментальною темою у часі співпала із запровадженням в Україні служби пробації. Тому цілком закономірно, що пильна увага науковців сектору всі ці роки була прикута до проблем цього нового інституту. Так, зокрема, проведено аналіз наявних теоретико-прикладних підходів та сформульовано авторське бачення щодо сутності оцінки ризиків учинення нових кримінальних правопорушень суб'єктами пробації. Досліджено законодавство, що регулює питання оцінки ризиків учинення повторного кримінального

правопорушення повнолітніми особами, які скоїли кримінальні правопорушення (обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень). Зазначено, що відповідно до нормативно-правових актів оцінка ризиків складається зі статичних і динамічних чинників, різні варіації поєднання яких дають підстави визначити різні ступені ризику вчинення нових кримінальних правопорушень суб'єктами пробації. Зазначено, що аналіз чинників ризику та визначення рівнів ризику здійснюються персоналом органу пробації на підставі інформації, отриманої в установленому законом порядку від засудженого (обвинуваченого), інших осіб, державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій. Доведено, що оцінка ризиків є важливим інструментом для цілей кримінальної юстиції, оскільки допомагає встановити потенційну небезпечність особи, ймовірність учинення нових злочинів, порушень режиму в пенітенціарних установах, порушень закону в тій чи іншій сфері тощо. Установлено, що збір інформації, необхідної для проведення оцінки ризиків, здійснюється під час особистої бесіди із засудженою особою, а також шляхом направлення запитів до підприємств, установ, організацій (місця роботи або навчання, медичних закладів, правоохоронних органів, центрів соціальних служб, громадських організацій тощо), у полі зору яких перебуває засуджена особа, а також (за потреби) шляхом відвідування місця проживання, навчання, роботи. Обґрунтовано твердження, що оцінка ризиків є основою для виправної / корекційної роботи із засудженими. На основі оцінки ризиків і потреб має розроблятися план відбування покарання або ж план роботи з особами в межах пробації. Зроблений висновок, що у такий спосіб виконується завдання зменшення ризиків, а в кінцевому підсумку – підвищення захищеності суспільства.

Було досліджено і проаналізовано законодавче врегулювання та практичне застосування інституту умовно-дострокового звільнення від відбування додаткового покарання до суб'єктів пробації. На основі вивчення судової практики відзначено існування різного вирішення зазначеного питання у тих чи інших регіонах, що негативно впливає на усталеність практики та перешкоджає єдиному праворозумінню, ставлячи під сумнів питання дотримання принципу справедливості загалом. На основі докладного вивчення й аналізу правової

та соціальної природи зазначеного інституту було наголошено, що з урахуванням того гуманного значення, який він має, цілком виправданим є його розширене застосування до засуджених, у тому числі й при відбуванні додаткового покарання. Відповідно до цього і стверджується, що уповноважені органи з питань пробації, як органи виконання кримінальних покарань, мають право згідно із вимогами КК і КПК України звертатися до суду з клопотанням про умовно-дострокове звільнення суб'єктів пробації від відбування додаткового покарання.

Було доведено, що цілком виправданим є розширене застосування до засуджених інституту умовно-дострокового звільнення, у тому числі при відбуванні додаткового покарання. Звідси такі уповноважені органи з питань пробації, як органи виконання кримінальних покарань, мають право відповідно до вимог КК та КПК України звертатися до суду з клопотанням про умовно-дострокове звільнення суб'єктів пробації від відбування додаткового покарання. При цьому остаточне вирішення питання залежить від розсуду суду. І саме тому запропоновано виробити єдину правову позицію з цих питань.

Переважно більшість осіб, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації, становлять звільнені від відбування покарання з випробуванням. Цілком логічно, що науковці зробили спробу з'ясувати, які ж проблеми виникають із цією категорією засуджених. При цьому виходили з того, що інститут звільнення засуджених від відбування покарання з випробуванням покликаний максимально гуманізувати санкції, визначені кримінальним законом, а так само він є заходом щодо певної профілактики та запобігання вчиненню засудженим нових злочинів. Питання призначення кримінального покарання та звільнення від його відбування повинні вирішуватися з урахуванням мети покарання як такого, що включає не лише кару, а й виправлення засуджених, запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами. При цьому з огляду на положення ст. 75 КК України законодавець підкреслює важливість такої цілі покарання, як виправлення засудженого. У цьому процесі особливу роль відіграють органи пробації, на які покладається завдання здійснювати нагляд за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, протягом іспитового

строку за місцем проживання засудженого. Із засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, органом пробації проводиться соціально-виховна робота за індивідуальним планом з урахуванням оцінки ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень.

Науковці звернули увагу на те, що явка на реєстрацію або за викликом уповноваженого органу з питань пробації як обов'язок передбачена у КК і КВК України. Зокрема, КВК України містить такі норми: «Поважними причинами неявки засудженого за викликом уповноваженого органу з питань пробації у призначений строк є несвоєчасне одержання виклику, хвороба та інші обставини, що фактично позбавляють його можливості своєчасно прибути за викликом і документально підтверджені». Це положення дослівно відтворено у статтях 34, 37, 41 КВК України. Етимологічно «обставина» означає явище, супутнє чому-небудь, що супроводжує що-небудь, той чи інший бік справи. Отже, якщо враховувати значення цього поняття, то обставинами є те, що пов'язується з певними фактами (подіями), що характеризує їх. Якщо розглядати обставину з позиції будови речення, то обставина – це другорядний член речення, який указує на місце, час, причину, мету, умову дії, а також на її спосіб або інтенсивність. Обставини, що позбавляють засудженого можливості прибути до уповноваженого органу з питань пробації, а точніше – опис тих ситуацій, які це не дозволяють зробити, мають бути зафіксовані в документі.

Аналіз міжнародних документів, які дають уявлення про сучасні цивілізаційні стандарти поведіння із засудженими, переконав дослідників проблем кримінально-виконавчого законодавства України у важливості і перспективності запровадження інноваційних підходів у ставленні до засуджених. Насамперед це стосується вже запроваджені Міністерством юстиції України оцінки ризиків вчинення нового правопорушення, про яку згадувалось вище, коли мова йшла про дослідження проблем пробації. Оцінка ризиків щодо засуджених є науково обґрунтованим методом, що застосовується в кримінальній юстиції багатьох країн. Оцінка ризиків, яка здійснюється під час поведіння із засудженими, дає уявлення, наскільки небезпечною є конкретна особа. Вона допомагає встановити ймовірність вчинення засудженим нових правопорушень та безпеку, яку він створить для суспільства у випадку вте-

чі, визначити, наскільки небезпечним він є для інших засуджених та персоналу. Оцінка ризиків стосовно правопорушників має застосовуватись на всіх етапах кримінальної відповідальності. Це є складовою досудової доповіді, проявом первинної і вторинної класифікації засуджених, необхідною передумовою для визначення рівня безпеки в'язниці, важливим компонентом організації режиму, що за Європейськими в'язничними правилами є збалансованою програмою дій, спрямованою на забезпечення потреб ув'язнених, надання їм соціальної допомоги. Оцінка ризиків, як це було показано вище, є необхідною і при застосуванні умовно-дострокового звільнення, а також має застосовуватись при здійсненні постпенітенціарної пробації, яка мала б бути видом пробації і в Укра-

їні. Оцінка ризиків покликана індивідуалізувати обмеження прав засуджених. Вона слугує для «дозування» контролю за в'язнями як адміністрацією установ, так і правоохоронними органами. Так само дає відповідь, на яких засуджених необхідно витратити ресурс контролю більше, а на яких – менше.

Проведене науковцями дослідження перспектив впровадження оцінки ризиків стосовно всіх категорій засуджених, безумовно, слугує популяризації оцінки ризиків як в академічній та експертних спільнотах, так і серед персоналу органів і установ виконання покарань, тому що в сучасних умовах і науковці, і практичні працівники мають брати до уваги рекомендації міжнародних стандартів стосовно поводження із засудженими.

Степанюк А. Ф., Автухов К. А., Гальцова О. В., Кутєпов М. Ю., Лисодєд О. В., Яковець І. С.
Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України
та практики його застосування.

Стаття відбиває результати наукових пошуків науковців сектору вивчення проблем кримінально-виконавчого законодавства за фундаментальною темою «Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його застосування», яка виконувалась у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України у період з першого кварталу 2017 року по четвертий квартал 2021 року. Розкрито мету, завдання та методи проведеного дослідження. Змістовно в реферативній формі висвітлюються багатоаспектні проблеми, які підняли у своїх публікаціях розробники фундаментальної теми та аргументовані відповідні пропозиції для подолання тих чи інших вад чинного кримінально-виконавчого законодавства. Науковий доробок характеризується не лише констатацією недоліків політики у сфері виконання покарань і пробації, а й спробами дослідити історичні витоки сучасних проблем кримінально-виконавчого законодавства, утворювати шляхи його удосконалення. Під час роботи над темою виникла необхідність дослідити й спрогнозувати можливі проблеми у кримінально-виконавчому праві через уже розроблений проєкт нового Кримінального кодексу, який матиме визначальне значення для майбутнього кримінально-виконавчого законодавства. Червоною стрічкою через більшість наукових праць науковців проходить ідея необхідності звернення до сучасного міжнародного досвіду у сфері поводження із засудженими. Запропоновані новели переважно зумовлені необхідністю імплементації у вітчизняне кримінально-виконавче законодавство рекомендацій, що містяться у міжнародних стандартах поводження із засудженими.

Ключові слова: кримінально-виконавче законодавство, виконання покарань, пробація, поводження із засудженими.

Степанюк А. Ф., Автухов К. А., Гальцова Е. В., Кутєпов М. Ю., Лисодєд А. В., Яковець И. С.
Теоретические вопросы усовершенствования уголовно-исполнительного законодательства
Украины и практики его применения.

В статье отображены результаты научных поисков ученых сектора изучения проблем уголовно-исполнительного законодательства по фундаментальной теме «Теоретические вопросы усовершенствования уголовно-исполнительного законодательства Украины и практики его применения», которая выполнена в Научно-исследовательском институте изучения проблем преступности имени академика В. В. Сташиса НАПрН Украины. Раскрыты цели, задачи и методы проведенного исследования. Содержательно в реферативной форме освещаются многоаспектные проблемы, которые подняли в своих публикациях разработчики фундаментальной темы, аргументировал соответствующие предложения по устранению недостатков действующего уголовно-исполнительного законодательства. Научный прирост характеризуется не только констатацией недостатков политики в сфере исполнения наказаний и пробации, но и попытками исследовать исторические истоки современных проблем уголовно-исполнительного законодательства и предложить пути его усовершенствования. Во время

работы над темой возникла необходимость исследовать и спрогнозировать возможные проблемы в уголовно-исполнительном праве, которые могут возникнуть из-за разработанного проекта нового Уголовного кодекса, который будет иметь определяющее значение для будущего уголовно-исполнительного законодательства. Красной нитью через большинство научных работ ученых проходит идея необходимости обращения к современному международному опыту в сфере обращения с осужденными. Предлагаемые новеллы в основном обусловлены необходимостью имплементации в отечественное уголовно-исполнительное законодательство рекомендаций, содержащихся в международных стандартах обращения с осужденными.

Ключевые слова: уголовно-исполнительное законодательство, исполнение наказаний, probation, обращение с осужденными.

***Stepanyuk A. F., Avtukhov K. A., Galtsova O. V., Kutepov M. Y., Lysoded O. V., Akovets I. S.
Theoretical issues of improvement of criminal-executive legislation of Ukraine and practice
of its application.***

Article reflects the results of scientific researches of scientists of the sector of study of problems of criminal-executive legislation on the fundamental topic «Theoretical issues of improvement of criminal-executive legislation of Ukraine and practice of its application», Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Academy of Legal Sciences of Ukraine in the period from the first quarter of 2017 to the fourth quarter of 2021. The objectives, objectives and methods of the research are shown. In a substantive way, the abstract forms cover the multi-issue problems raised in their publications by the developers of a fundamental topic and reasoned relevant proposals to overcome certain flaws of the current criminal-executive legislation. Scientific research is characterized not only by the statement of disadvantage shortcomings in the field of execution of punishments and probation, but also by attempts to investigate the historical origins of modern problems of criminal-executive legislation, to study the ways of its improvement. While working on the topic, it became necessary to investigate and predict possible problems in criminal-executive law through the already developed draft new criminal code, which will be crucial for the future of criminal-executive legislation. Through most of the scientific papers of scientists, the idea of the need to appeal to modern international experience in the field of treatment of convicts passes through the red tape. The proposed novelties are mainly due to the need to implement recommendations contained in international standards for the treatment of convicts in domestic criminal-executive legislation.

Keywords: criminal-enforcement legislation, execution of punishments, probation, treatment of convicts.

Стаття надійшла до редакції: 16.10.2021 р.

Прийнята до друку: 29.10.2021 р.